

İŞ HEKİMLİĞİ VE İSTİHSAL

Dr. İsmail TOPUZOĞLU

İşçi Sigortaları Kurumu İşçi Sağlığı ve İş Emniyeti Müdürü

Giriş:

İktisadi faaliyetlerin esası “çalışmak” bu kürsüde çeşitli yönlerden bir çok defalar incelenmiştir. İş organizasyonu, ücret sistemleri, verimlilik, sendikacılık, işçi ve işveren münasebetleri, iş gücü meseleleri v.s. nin burada münakaşa konuları yapıldığı muhakkaktır. Bu arada istih-sale ait ana unsurlar sermaye, emek ve teknikten bahsedilirken çalışan insanın, işçinin, maddi ve manevî ihtiyaçları şüphesiz söz konusu olmuştur. Ancak bütün beşer faaliyetlerinde olduğu gibi çalışma hayatında da temeller her şeyden evvel sağlıktır. Bu itibarla iktisadi faaliyette, istih-salde sağlık mevzuuna hususî bir yer ayırmak icap eder.

Filhakika artık sağlık ve istih-sal münasebetlerini inceleyen yeni bir tıp ihtisası kolu teessüs etmiştir ve biz buna İş Hekimliği diyoruz. Konferansımızın konusu da budur.

İş Hekimliği Nedir?

Memleketimizde daha bir çok az gelişmiş memleketlerde de olduğu gibi, iş hekimliğinin mânası ve ehemmiyeti henüz anlaşılmamıştır.

Bu gün sanayi çevrelerinde iş hekimliği veya işçi sağlığı denince hatıra gelen şey hasta işçinin fabrikada veya işletmede muayenesidir.

Nezle, bronşit, romatizma v.s. gibi sıhhi şikâyetleri olan işçinin iş-yerinde hekim tarafından muayene ve tedavisini, bir çok kimseler işçi sağlığı iş hekimliği faaliyeti olarak kabul etmektedir. Bu hatalı bir görüştür.

İş hekimliği bu değildir. Hasta işçinin muayene ve tedavisi hususi muayenehanelerde işçi sigortalının dispanserinde, hastahanesinde de yapılabilir, bu faaliyetlerde iş hekimliği tatbikatından sayılmaz. Bu iş-ler, ancak hasta işçinin tıbbî bakımını teşkil eder.

Halbuki iş hekimliğinde gaye, işçi ile istih-sal münasebetlerinin, çalışma şartlarının, sağlık noktasından incelenmesidir.

İş hekimliği evvelâ istihsal ile alâkalı çalışma şartlarının tesbitini istihdaf eder. Belli bir iş kolunda çalışanların sağlığına tesir edecek aşırı sıcak, soğuk, rutubet, toz, zehirli gaz, buhar, duman v.s. varmıdır? İşyerlerinde bu gibi sıhhi tehlikeler varsa bunlardan nasıl korunmalıdır? İş hekimliği bu cihetleri aydınlatmağa çalışır. Sonra belli bir işin uygun şartları altında ve sıhate zarar vermeden yapılması için, bedenî ve ruhî bakımlardan, nasıl bir işçi kapasitesine lüzum vardır? Bir namzet işçinin hangi işte ve hangi şartlar altında en çok başarı sağlamak şansı vardır? Bu hususları araştırır. Başka bir ifade ile iş hekimliğinin gayesi şudur:

1—İşçinin, çalışma şartları yüzünden sağlığına zarar gelmemelidir, sağlığı korunmalıdır.

2—İşçi beden ve ruh yapısına uygun bir işte istihdam edilmelidir. İşçi ile iş arasında tam bir intibak sağlanmalıdır.

Saydığımız bu hususların tahakkuku, otomatik olarak, istihsal bakımından değer taşır. Sağlığı korunmuş işçi, daha az işçi hareketi, daha çok randıman demektir. Bedenî ve ruhî bakımdan intibak etmiş işçi daha az iş ihtilafı, daha çok istihsal demektir. Nihayet bütün bunların muhassılası daha çok huzur ve daha fazla refaktır.

İş Hekimliği Fikrinin Doğuşu ve Gelişmesi:

İş ile sağlık arasındaki münasebet daha çok eski zamanda dikkati çekmiştir.

Milâddan 4 asır evvel Hipokrat kurşun ile çalışanlarda görülen soluk, kirli san renge temas etmiştir. Sonraları büyük Türk hekimi İbni Sina dahil eski tıp üstadları iş hayatından ileri gelen kurşun zehirlenmesini daha etraflı şekilde belirtmişlerdir.

Orta çağlarda yeni madenlerin, kimyevi maddelerin keşfi ile iş hayatına ait yeni sıhhi mahzurlar ortaya çıkmıştır.

Nihayet iş ve sağlık mevzuu 1700 yılında bir italyan hekimi Bernardino Ramazzini tarafından ayrı bir eser halinde neşredilmiştir. Bu yazı "İş Hastalıkları" eseri ile iş hekimliğinin kurucusu ünvanını kazanmıştır. Bilahire işçi sağlığı 1750-1850 yılları arasında İngilteredeki sanayi inkılabı sırasında, umumi efkân ilgilendiren başlıca meselelerden biri olmuştur. Ziraî ekonomiden sanayiye geçiş neticesi köylerden şehirlere büyük sayılardaki nüfus sayışı akını, yeni kurulan fabrikalardaki iptidai yaşama ve çalışma şartları, kifayetsiz ücret, günde 12-14 saatlik uzun

mesai süreleri, ucuz işçi mülahazasıyla çocukların çalıştırılması hepimizin bildiği sosyal sefaleti doğurmuştur. Bu tesirler altında umumî efkârda tepkiler görülmüş ve hükümetler işçilerin himayesi için âdeta harekete geçmek zorunda kalmışlardır.

Bu itibarla sosyal siyasetin menşei işçi sağlığı endişeleri teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Ondokuzuncu asır sonlarında sosyal sigortaların ihdasına ve yayılmasına yol açan cerayanlarda, yoksul hasta işçilere, malûllara yardım gibi insani hislerin rol oynadığı şüphesizdir. Bu tarihi gelişmede işçilerin korunması, bu insani hislere dayanmıştır. Sosyal sigortalara ait, mesleki riziko, iş kazaları ve meslek hastalıkları pirimlerinin işveren tarafından hissedilir bir seviyeye çıkmasını müteakip, işçi sağlığının korunması, insani hislerden ayrı olarak ekonomik bir zaruret halinde görülmeğe başlanmıştır. İşverenler, tehlikeli sıhhi şartlar altında işçi çalıştırıp yüksek pirim ödeme yerine işçi sağlığı tedbirlerini artırmakla pirimden tasarruf sağlamak fikrinin daha cazip olduğunu zamanla takdir etmişlerdir. Daha sonra bu düşünceyi takviye eden işçi morali, randıman produktivite gibi ekonomik mülahazalar işyerlerinde iş hekimliğinin yerleşmesini ekonomik bir zaruret olarak kabul ettirmiştir.

Filhakika ileri sanayi memleketlerinde, işçi sağlığı ve iş hekimliği giderleri, fabrikalar için birer yatırım mahiyetinde telakki edilmektedir.

İşyerlerinde işçilerin sağlığını korumak maksadıyla girişilecek tedbirler ve meydana getirilecek teşkilat için sarfedilecek para mukabili sağlanan kâr, sarfiyata nazaran çok üstündür.

İşçi sağlığı tedbirleri sayesinde işyerinde temin edilen yüksek işçi morali, randıman ve huzur, bilançonun müsbet bir şekilde tecellisine âmil olmaktadır.

İş Hekimliğinin Lüzumu:

Bizlerce iş hekimliğinin lüzumunu hatırlatan başka bir sebep daha vardır. Bu sebep istihsal tekniğindeki gelişmelerdir.

İnsanlık tarihini içine alan asırlar boyunca enerji kaynaklarında değişmeler olmuştur. Tarihte, rüzgâr, su, taş kömür, petrol ve atom enerjilerinden faydalanma usulleri ayrı ayrı merhaleler halinde ulaşılmış başarılarıdır. Bunlara paralel olarak, kaba, yorucu el ve beden işinden mekanizasyona, seri istihsale (masprodüksiyon) ve nihayet otomasyona geçiş istihsal tekniğindeki ilerlemeleri teşkil eder. Gerek bizatihi enerji kaynağının (kömürün, petrolün ve atom enerjisinin) elde edilmesi, gerek-

se yeni teknik metodlarla ihtiyaç maddelerinin, madenlerin, alaşımların, kimyevi maddelerin v.s. nin istihsalı sanayi işçisini bir çok tehlikelere maruz bırakmıştır. En basit misallerle istihsaldeki sıhhi tehlikeleri şöyle ifade edebiliriz. Giyim maddelerinden pamuklu kumaşların, derilerin, kullanma eşyalarından şişe, cam ve çeşitli kapların imalini göz önüne getirelim. Bu maddelerin yapıldığı fabrikalardaki aşm ısı değişiklikleri, kesif tozlar, çeşitli ameliyelerde kullanılan boyalar, asitler, bunlarla ilgili dumanlar, buharlar, gazlar sağlık bakımından ciddi tehlikeler halinde tezahür eder. Çünkü, gelişen istihsal tekniği karşısında, her gün sayıları ve çeşitleri artan ameliyeler, zehirli maddelere mukabil, insanın, işçinin bünyevî yapısından binlerce senedenberi esası bir değişiklik olmamıştır. "Et ve kemikten" yapılmış insan yeni istihsal buluşları ve sıhhi tehlikeler karşısında mevcudiyetini ancak koruma ile intibak sayesinde idame ettirebilmektedir. Taşkömürünün istihsalı ameliyesinde meydana gelen tozdan sıhhi korunma usulü tesbit edilinceye kadar onbinlerce insanın sıhatini ve hayatını kaybettiği bir vakiadır. Halende kömür ve çeşitli madenlerin istihsal edildiği memleketlerde, maden işletmelerinde toza maruz kalmakla malûliyet ve daimî işgörmezliğe uğramış onbinlerce işçinin bulunduğu bilinmektedir. O halde, bir memleketin iş gücünü temsil eden işçilerin sağlığının korunması için yeni istihsal usullerinin ortaya koyduğu sıhhi bakımdan mahzurlu, tehlikeli çalışma şartlarının mürakabesi elzemdir. İnsanların sağlığını koruma ve idame ettirmekle vazifeli tıp ilminin de bu yeni değişen çalışma şartlarına eğilmesi ve iş şartlarının tehlikesiz hale getirmesi zaruridir. Bu itibarla iş hekimliği insan sağlığının korunması uğrunda, yeni istihsal usullerinin mecbur kaldığı bir istihsale yeni bir tıp ihtisası şubesidir.

İş Hekimliğinin Uğraştığı Meseleler:

İş hekimliği çalışma hayatında yer alan bütün insan grupları ile alakalıdır. Başta sanayi işçileri olmak üzere, ziraat işçileri, deniz işçileri, kadın işçiler, genç işçiler, ihtiyar işçiler, malûl işçiler iş hekimliği mevzuunda yer alırlar. Son yıllarda, sanayideki idareciler de iş hekimliği bakımından ayrı bir tetkik konusu haline gelmiştir. Bütün bu gurupların çalıştırılmalarında bedenî, ruhi ve sosyal meseleler halinde sağlık ile ilgili konular vardır.

Pek umumî olarak işyerlerinde sıhhi mahzur veya tehlike yaratan tesirleri şöyle guruplandırabiliriz:

I.—Fiziki tesirler; işin yürütüm şartları ile alakalı yüksek hararet,

soğuk, yüksek rutubet, yetersiz havalandırma, aydınlatma, gürültü, yüksek veya alçak hava tazyiki, radyoaktif ışınlar, tekrarlanan mekanik tesirler tazyikli hava ile çalışan âletlerin sebep olduğu titremeler gibi.

Bu tesirlere tekstil fabrikalarında, maden ocaklarında, demir, çelik sanayiinde ve daha bir çok iş kollarında rastlanabilir.

2—Kimyevi tesirler; zehirli metaller (kurşun, cıva v.s.) aşındırıcı ve yakıcı tesirleri olan asitlere, benzol, benzin gibi çözücülere, zehirli gazlara çalışma muhitlerinde maruz kalınabilir. Bilhassa kimya sanayiinde lastik sanayiinde bu tesirler görülür.

3—Tozlar, dökümhanelerde, maden ocaklarındaki silis tozları, kömür tozlarını bir kısım fabrikalarda görülen çimento, pamuk, tütün tozlarını bu tesire misâl olarak sayabiliriz.

4—Biyolojik tesirler; bir kısım işçilerle ilgili mikrop tesirleri, yün ve deri sanayiindeki şarbon hastalığı, iş kazalarından menşe olan tetanoz, çeşitli mantar hastalıkları bu grupta yer alır.

5—İş organizasyonu ile ilgili beşerî tesirler; intibaksizlikler, seri imalatın gerektirdiği hızlı iş temposu ve otomatizm ile ilgili aşırı yorgunluklar, asabî gerginlikler sanayi topluluklarında mühim problemler olarak tezahür etmektedir.

Bu sahaya ait koruyucu tedbirlerin esası iş ile işçi arasında intibak temin etmektir. Bu maksatla belli bir iş nevi tahlile tabi tutulur, işin işçi olarak gerektirdiği fizikî ve ruhi kapasite tesbit edilir. Sonra bu namzet kimse esaslı fizikî muayeneye tabi tutulur. Ayrıca bir takım testlerle zekâ durumunun kabiliyetlerinin de ölçülmesine çalışılır. Böylece işe ve işçiye ait vasıflar açıklandıktan sonra iş ile işçi arasında intibak teminine gidilir. İş hekimliği tatbikatında adama göre iş ve işe göre adam prensibinin tahakkuk ettirilmesi, işçinin huzuru, istihsalı ve randımanı bakımından en çok muvaffakiyet vaat eden bir mevzuudur.

EKİP HALİNDE ÇALIŞMA ZARURETİ :

İş yerlerinde saydığımız tesirleri tesbit ve sıhhi mahzurların, tehlikelerin yok edilmesi iş hekimliğinin çalışma sahasıdır. Bununla beraber çalışma şartlarının, insanın normal yaşayışına, fizyolojisine, en uygun ölçüler altında bulundurulması çok defalar tıp mensubunun, iş hekiminin, imkânları dışına çıkan bir mesele olmaktadır. Bir işyerinde, aşırı sıcak, soğuk, yetersiz havalandırma, aydınlatma tesirlerini iş hekimi tesbit

edebilir, fakat bundan sonra mahzurların giderilmesi teknik tedbirlerle mümkündür. Bir çok defalar çalışma şartlarını iyileştirilmeğe yarayacak tedbirler, tesisat, kimya, fizik v.s. mühendislerinin çalışma sahalarına girer. Bu itibarla iş hekimliğinde çeşitli ihtisas kollarına mensup mühendislerle işbirliğine zaruret vardır. Ayrıca, işçilerin ruhi kapasiteleri ve ruhi reaksiyonlarının teferruatlı olarak bilinmesi icap ettiği zamanlarda iş psikolojisi ile iştigal eden psikoloğlara ve ruhiyatçılara ihtiyaç duyulur. Bu itibarla, çalışma şartlarının çalışanlar üzerindeki tesirlerini tam olarak tayin ve tesbit ile sıhhi mahzurların, tehlikelerin giderilmesi işinde iş hekimi, mühendisler ve ruhiyatçılar arasında sıkı işbirliği ve başka bir sözle ekip çalışmalanna lüzum vardır. Bu ekip çalışmaları iş hekimliği tatbikatının en yeni en mükemmel ve en verimli organizasyonunu teşkil eder. Ancak, nisbeten büyük iş yerlerinde (2000 - 3000 işçi çalıştıran iş yerlerinde) bile böyle bir ekip temini güçtür, maddi bakımdan külfetlidir. Bu sebeble, iş hekimliği tatbikatı, memleketlere göre, sanayileşme derecesine, işyeri büyüklüklerine, iş kollarına, işçi sağlığına verilen ehemmiyete ve iş verenlerin zihniyetine nazaran değişiklikler gösterir. Nisbeten kolay bir tatbikat şekli olan büyük işyerlerindeki münferit iş hekimi istihdamından başlanarak orta büyüklükteki iş yerlerine (birkaç yüz işçi çalıştıran iş yerlerine) doğru bu hizmet genişletilebilir. Ancak, zamanla üniversitelere bağlı veya müstakil işçi sağlığı enstitülerinde yukarıda belirtilen iş hekimi, mühendisler ve ruhiyatçılar ekibi tesis edilir.

NETİCE :

Sanayileşme ve yeni istihsal usulleri ile ilgili çalışma şartları çalışanların sağlığı bakımından sıhhi mahzurlar ve tehlikeler arz etmektedir. Sanayileşmekte olan bir memlekette yalnız istihsal ve her ne pahasına olursa olsun istihsal gaye olamaz. Çünkü istihsalden gaye umumî yaşama seviyesini arttırmak ve geniş nüfus grupları için refah ve saadet sağlamak ise, her şeyden önce emek unsurunun sağlığını korumak lâzımdır. İşçi sağlığını koruma ve himaye etmek sosyal adalet icabı olduğu kadar, iyi işçi işveren münasebetleri, huzur içinde verimli çalışma bakımlarından da iktisadî bir zarurettir. İş yerlerinde sağlığın korunması için sarf edilecek para, müterakki iktisatçı görüşü ile, bir yatırım olarak kabul edilmektedir.

İşçi sağlığı ve iş hekimliği faaliyeti memleket iş gücü bakımından mütalâa edilirse, iş gücünün meslekî hastalıklardan, malûliyetlerden korunması, millî ekonominin huzuru, rekabetler karşısında muvaffakiyeti için, iş hekimliği ehemmiyetli bir unsurdur.